

OZAVEŠČANJE. MED UMOM IN ZAVESTJO**AWARENESS RAISING. BETWEEN MIND AND CONSCIOUSNESS**

Vesna VILAR

Prejeto/Received: 6. 3. 2009

Sprejeto/Accepted: 4. 2. 2010

Ključne besede: um, identiteta, strukturni spoj, resnica, zavest, varstvo narave, ozaveščanje**Key words:** mind, identity, structural coupling, truth, consciousness, nature conservation, awareness raising**IZVLEČEK**

“Resnice” niso resnične. So le način prilagojenosti individuom na svet. Ta prilagojenost je lahko zelo rigidna ali pa fluidna. Slednja pomeni zmožnost potovanja po različnih kontekstih, okvirih razumevanja. Kontekstualna fluidnost je tudi skrajni domet razuma. Tu se srečamo pred temeljno izbiro: ali se bomo še naprej igrali za človeka in naravo nevarno igro percepcij (ki jo jemljemo zelo resno) ali pa bomo z enim samim zamahom prerezali ta gordijski vozle in vstopili v zavest, ki je onkraj percepcij in tudi onkraj individualnosti. To je zdaj zadnja možna evolucijska stopnja učenja na tem planetu. Popolni strukturni spoj. In v razumevanju tega prepada med razumom in zavestjo se razkriva nov potencial tudi za naravovarstveno stroko.

ABSTRACT

“Truths” are not true. They are merely a way of individuals adapting to the world. This adaption, however, can be either very rigid or fluid. The latter means a capability of travelling through different contexts, the frameworks of understanding. Contextual fluidity is also the uttermost range of mind. Here we are faced with the basic option: shall we continue to play the game of perceptions that is dangerous to man and nature (which we are taking very seriously), or shall we cut this Gordian knot with a single swing and enter the consciousness that is beyond perceptions as well as beyond individuality. This is now the last possible evolutionary stage of learning on this planet. A complete structural coupling. And in the understanding of this gulf between mind and consciousness, a new potential for nature conservation, too, is revealed.

1. UVOD

Kaj je svet? Kaj je individualnost? Kaj je resnica? Vprašanja, ki so izjemno pomembna tudi za varstvo narave. Vsak pravi raziskovalec je fasciniran nad temi vprašanji in se ne more upreti iskanju odgovorov nanje. Odgovori na ta vprašanja postavljajo svetovne paradigme, na osebnem nivoju pa lastno umestitev v svetu. Tem vprašanjem bom dodala še eno: Kaj je zavest? V prispevku se bodo odgovori nerazdružljivo prepletli. Pri razlagi bom izhajala deloma iz kibernetike drugega reda (ki vključuje opazovalca v sistem opazovanja), deloma pa iz svojih

lastnih spoznanj in izkušenj, pridobljenih med raziskovanjem, ki sem mu posvetila vse svoje življenje. Ker bom izhajala iz metapogleda na resnico kot tako, ne bom vrednotila pravilnosti ali napačnosti "resnic" (resnica v narekovaju označuje subjektivno naravo resnice – resnica je vedno resnica *za nekoga*). Dokazovanje pravilnosti in napačnosti "resnic" je pravzaprav jedro vseh problemov in nesporazumov med ljudmi. Na koncu se večinoma izkaže za brezplodno početje. Zato je izjemno pomembno poznati sam mehanizem konstituiranja "resnic", njegovo vlogo, nevarnosti in njegove omejitve. Šele tedaj, ko spoznamo uporabno (in neuporabno) vrednost ter domet naših "resnic", smo pripravljeni na srečanje z zavestjo. In smo sposobni tudi bolj učinkovito usklajevati te "resnice" med seboj.

2. IDENTITETA, RESNICA IN STRUKTURNI SPOJ

Svet nam predstavlja popolno neznan(k)o. Nikoli ne bomo vedeli, kaj svet "v resnici" je. Kot bi dejal Kant, nikoli ne bomo vedeli, kaj je svet "sam po sebi" (*Ding an sich*). Lahko vemo le, kaj je svet "za nas" (*Ding für uns*). To vodi v naše neskončne interpretacije sveta, s čimer ga udomačujemo, naredimo znanega. Paradoks znanosti je, da čim bolj svet odkriva, tem manj ga pozna, tem večja skrivnost ostaja. Znanost je v bistvu mistična, raziskuje skrivnosti življenja, in da bi zakrila svojo nemoč po dokončnem vedenju, teži za dokazljivostjo in znanstvenimi aksiomi. Vendar eno odkritje zamenjuje drugo odkritje in občutek je, da ta pot vodi v neskončnost. Obstajajo le različni konteksti, znotraj katerih te resnice "stojijo", so utemeljene. Zamenjajmo kontekst (uokvirjanje razumevanja) in resnica se bo v novem kontekstu sesula. Znanost ne more priti do končnih vzrokov stvari. Kako naj bi človek vedel, kaj je to svet, če pa ne ve niti tega, kdo je on sam? Tudi človek je sam sebi popolna uganka. Največji modreci tega sveta so pozivali k eni sami stvari: "Človek, spoznaj samega sebe!" In enemu izmed največjih modrecev, Sokratu, ni bilo težko priznati: "Vem, da nič ne vem". Kako se potem lotiti misterija našega bivanja, ki je vedno tudi so-bivanje?

Kibernetika pravi, da sta v človeku imanentni dve temeljni težnji: po afirmaciji identitete in po strukturnem spoju. Identiteto lahko preprosto opišemo kot individualen občutek ločenosti od okolja, prek zavedanja enkratnosti našega telesa, čustvovanja in mišljenja. Po drugi strani pa je naša enkratnost, individualnost, identiteta odvisna ravno od (strukturnega) spajanja z okoljem. Nikoli ne moremo preživeti kot monada, nekaj popolnoma ločenega od okolja. Človek je vedno človek plus okolje. Z okoljem si izmenjujemo materijo, energijo, misli, čustva itd. To nam omogoča tudi preživetje. Uspešen način takšnega strukturnega pretoka bomo poimenovali strukturni spoj:

"Dokler enota ne stopi v destruktivno interakcijo s svojim okoljem, bomo kot opazovalci med strukturo okolja in strukturo enote nujno videli ujemanje oziroma skladnost. Dokler to ujemanje obstaja, okolje in enota delujeta kot vira vzajemnih perturbacij in sprožata spremembe stanja. Ta nenehni proces smo imenovali 'strukturni spoj'." (Maturana in Varela 1998)

Kibernetiki pravijo, da je organizacijski vzorec, ki ponazarja mrežo funkcionalnih odnosov znotraj sistema in determinira njegove bistvene značilnosti (na ravni vrste), stalen, neprestano pa se spreminja njegova struktura (materija, energija, misli itd.), ki nenehno prehaja od

individuuma v okolje in obratno. To je krožen in samega sebe vzdržujoč proces. Spreminja se torej naša struktura in ne organizacija. Kibernetiki opišejo identiteto na ravni individuuma kot ustalitev določenih strukturnih vzorcev v sistemu. Prav napetost med občutkom identitete in strukturnim spojem je bistvena za naše življenje. Identiteta daje individuumu občutek domačnosti, znanega, urejenega v tem večno spremenljivem, kaotičnem in nedoumljivem svetu, strukturno spajanje pa sili individuum, da se nenehno uči, saj se srečuje z novimi in novimi informacijami, ki jih dobiva od okolja, in se mora nanje neprestano prilagajati. Nenehne strukturne spremembe, kot odgovor na delovanje okolja, so ključna značilnost vedenja živih organizmov. Prilagoditve, učenje in razvoj so tako neizbežni proizvod življenja, saj so spontan izraz strukturnega spajanja. Vsak organizem prehaja v medsebojnem delovanju z okoljem skozi niz strukturnih sprememb, s časom pa ustvari svoje lastne, individualne in edinstvene načine strukturnih sprememb oziroma strukturnega spajanja, kar oblikuje njegovo individualnost.

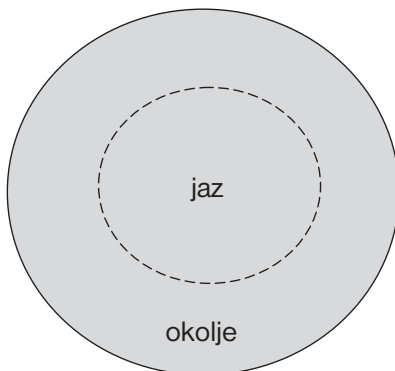
Gledano "od zunaj" je cilj živih organizmov preživetje oziroma ohranjanje stabilnosti v vedno spreminjajočem se svetu. Gledano "od znotraj", z vidika individuuma, pa je cilj organizma ohranjanje sveta. Če se sedaj povrnemo na pojem "resnice", kibernetiki pravijo, da ne obstaja resnica kot taka, temveč obstajajo le različne prilagojenosti individuumov na svet. "Resnica" je torej le način naše prilagojenosti v svetu in na svet. Vsak nered ali vdor velikega števila informacij oziroma pritiskov od zunaj naš svet "zrahlja". Ni več tako trden in domač. Da organizem v tem navalu informacij zopet naredi svet za domačega, znanega, mora te informacije absorbirati, vključiti v svojo strukturo. Pri tem se neizbežno spremeni. Lahko bi rekli, da je spreminjanje boleč proces, kajti v teh trenutkih se sistem spopade z negotovostjo, izmuzljivostjo, nestabilnostjo svoje percepcije in s tem sveta. Njegov odziv na nestabilnost in nered je torej prav posledica njegove težnje po redu. Spoznavanje postane tako stalen proces iskanja stabilnosti ob nenehno spreminjajočem se okolju (von Stein 1997). Naloga kognicijskega sistema je torej vzdrževanje dinamične stabilnosti. Pomembno je tako stalno gibanje kot tudi utrditev v določenem območju. Če bi se sistem poponoma fiksiral, bi izgubil fleksibilnost pri prilagajanju in ne bi bil več sposoben vzdrževati dinamične stabilnosti z okoljem; če bi bil preveč gibljiv, bi se znašel v svetu kaosa, ki bi zanj izgubil pomen, saj ga ne bi bil več sposoben interpretirati.

Prav pri strukturnem spajanju je bistvena fluidnost. Domačnost (znani svet) je nekaj nujno potrebnega, saj omogoča nadaljevanje avtopoetske (samoproizvajajoče) organizacije in stalnost njenega delovanja. Omogoča nam uspešno delovanje in odzivanje na (omejen) spekter sprememb. Pomeni tudi, da smo si ustvarili svet, v katerem poznamo pravila, lahko predvidimo dogodke, poznamo mehanizme delovanja, hkrati pa se v njem varno gibljemo, sporazumevamo in razumemo. Negativni vidik znanega, trdnega in domačega sveta pa je ujetost vanj in nefleksibilnost na nove izzive in kontekste. Domači svet ni naklonjen spoznavanju "novega". Domačnost se boji oziroma ignorira neznane in nove stvari ter vse neznano interpretira z znanim. Posameznikov svet se zapre in ne dopusti, da bi vanj prodrlo kaj novega. Posledica tega je lahko vse večja zaprtost organizma, ki se usmerja v znano, išče v znanem, in vse, kar zna, uporabi za potrjevanje svoje strukture oziroma svojega sveta. V končni fazi nas takšno oženje in zapiranje vase pripelje v odmaknjeno lebdenje, v katerem dogodke, stvari in spremembe interpretiramo z že znanim, predvidljivim. Organizem se vrti

okoli lastne osi, nemočen, da bi doživel kaj novega. Po drugi strani pa so spremembe, ki vodijo v širjenje, dosežek “par excellence”. Ta dosežek zahteva, da se odpravimo iz znanega, utečenega in varnega, pustimo za seboj svoja mnenja, predsodke in stališča, ki smo jih prevzeli ali se jih naučili, ter se spoprimeemo z novim in neutečenim. Vendar bo čez čas ta novi način postal spet star, enako trden in fiksiran kot tisti, ki smo ga nadomestili. Izstop iz starega ni v resnici nič drugega kot vstop v novo (prihajajoče) neznano. Ima torej naše prizadevanje smisel, če pa eno predstavo nadomesti druga, en vzorec drug vzorec?

3. EVOLUCIJA UČENJA: OD UMA K ZAVESTI

Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, se bomo najprej sprehodili čez nekakšno “lestev razumevanja/sprememb/učenja”, kar bomo ponazorili s tremi shemami. Opisali bomo torej 3 možne evolucijske stopnje, kjer vsaka naslednja pomeni metapogled na predhodno.

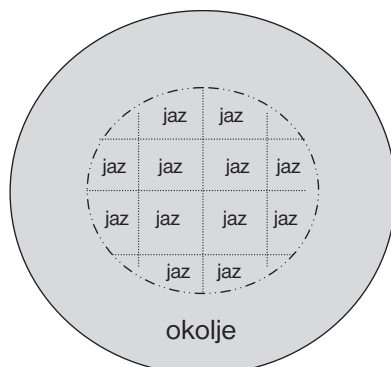

Shema 1: Spoznavanje I. reda.

Scheme 1: Recognizing the first order of learning.

Prva shema prikazuje trdno konstituiran občutek identitete in trdno “udomačitev” sveta, njegovo rigidno interpretacijo. Resnico pojmuje kot eno samo in jo pri drugih vrednoti z vidika pravilnosti in nepravilnosti. Meje med okoljem in identiteto, jazom, so močno začrtane. Dopuščajo le toliko prehodov, kolikor jih je dovolj, da subjekt ohranja prilagojenost v svetu. Njegova rigidna identiteta je pravzaprav njegov način vzpostavljanja stabilnosti v okolju. Takšen človek ima zelo omejen spekter razumevanja in v okolju deluje bodisi agresivno prek dokazovanja svojega “prav” in enosmernega delovanja, ki ta “prav” afirmira, bodisi defenzivno, prek umika v svoj svet in zapiranja vanj. Svojo “resnico” neprestano vsiljuje drugim kot “Resnico”. V okolju večinoma išče le tiste individuumne, ki bodo potrjevali njegov svet. Vsako zanikanje svojega sveta dojema kot grožnjo, kot bolečino, ki bi lahko porušila njegov svet, in se temu praviloma upira. Odzive na okolje pogojuje zgolj iskanje odgovorov znotraj enega in jasno začrtanega konteksta razumevanja sebe in sveta. Bateson (1972) imenuje takšno učenje (oziroma spremembe) – učenje prvega reda, učenje, ki vodi v utrjevanje sveta. Pravi, da se pri

teh spremembah ne zamenja zorni kot pogleda na določeno situacijo, temveč gre za razvijanje specifičnih vedenjskih odgovorov znotraj istega vedenjskega referenčnega okvira.

Shema 2: Spoznavanje II. reda.

Scheme 2: Recognizing the second order of learning.

Druga shema prikazuje v nasprotju s prvo prav fluidnost identitete, neskončno množico različnih "resnic", kontekstov ali jazov. Jaz, občutek identitete, je v bistvu le utrditev razumevanja znotraj določenega konteksta. Da je jaz nekaj stalnega in trdnega, je iluzija. Končni dosežek tega reda učenja je fluidnost med različnimi konteksti, sprememba zornega kota subjekta, zamenjava konceptualnega ali čustvenega okvirja z drugim, ki ustreza situaciji enako dobro ali celo bolje kot prejšnji okvir. Bateson (1972) pravi, da so spremembe drugega reda povezane s spremembami v sklopu pravil, ki določajo strukturo oziroma notranji red sistema. Uporaba spremembe drugega reda dvigne situacijo iz možne začarane zanke in jo prestavi v drug okvir. Preokvirjanje je torej bistvena strategija sprememb drugega reda. To nam omogoča fluidnost pri srečevanju in interakcijah z okoljem, večjo zmožnost vzpostavljanja strukturnega spoja z okoljem. Vidimo, da so meje med sistemom in okoljem veliko manj fiksirane in omogočajo veliko več pretočnosti. Spremembe prvega reda tako utrjujejo identiteto sistema, medtem ko spremembe drugega reda našo identiteto naredijo veliko bolj gibljivo. Če učenje prvega reda pomeni fiksacijo na določen jaz, gre pri spremembah drugega reda za zavedanje raznolikosti možnih fiksacij tega jaza. Še vedno ohranjamo (večplastno) integriranost svojega jaza, vendar pa lahko bolj fluidno potujemo po vseh njegovih možnih vidikih in s tem tudi možnih razumevanjih okolja. S tem razvijemo tudi boljše empatijo za druga bitja, ker smo se zaradi lastne fluidnosti zmožni bolje živeti v druge. Prek lastnih prepoznanj različnih jazov lahko te jaze prepoznamo tudi v drugih. Odprti smo za nova znanja in spoznanja o sebi in drugih. Argumentacija in pogajanje sta ključni vodili srečevanja na nivoju učenja II. reda in takšen, fluiden, individuum bo konflikt spremenil na nivo "strinjanja o nestrinjanju" in ne več v boj za afirmacijo svojega "prav".

Metapogled na spremembe II. reda pa nam razkrije za našo identiteto srhljivo ugotovitev: identiteta ni odgovor na nekakšno Resnico, ni nekaj stalnega in nespremenljivega, temveč je le (večinoma nereflektirano) "zasilno zatočišče", ki si ustvarja nekakšno trdnost in domačnost v svetu. Izvira pravzaprav iz našega neznanja, iz naše nezmožnosti vedeti, kaj je to Resnica (če

sploh obstaja). Identitete so torej poljuben konstrukt, ki imajo le en in edini cilj – da se ne izgubimo v kaosu neskončnih informacij, ki jih predstavlja okolje, da nas okolje ne “požre”, da kot individuumi preživimo. Smrt identitete je poleg fizične smrti morda največji strah človeka, ker s seboj nosi strah pred ne-bitjo, ne-bivajočim, umorom smisla našega bivanja, umorom občutka, da smo.

Le znotraj popolne realizacije učenja II. reda lahko človek izreče stavek, ki ga je izrekel Sokrat: “Vem, da nič ne vem”. Človek, ki izreka takšen stavek, vidi vso množico različnih kontekstov razumevanja oziroma resnic. Vsaka nosi v sebi delno, s kontekstom omejeno “resnico”, vendar sama po sebi še ni Resnica. Ve, da je naš jaz le nekakšen konstrukt, ki je posledica nujnosti odgovora na srečevanje z okoljem. Napor modrecev je bil priti do Resnice in preseči to arbitrarnost zgolj različnih interpretacij našega bivanja, potovanj po vseh vzporednih svetovih naše percepcije. Če obstaja Resnica, presega tudi vse partikularne percepcije. Tudi sama kibernetika predstavlja zgolj umetnost razumevanja različnih kontekstov. Je umetnost učenja II. reda. Psihoterapija, ki izhaja iz kibernetikega pogleda na svet, zgolj pomaga, da preokvirimo svoje razumevanje na način, ki nam bo omogočil v danem trenutku najboljši možni način odgovora na nastalo situacijo. Zelo koristno učenje, vendar še vedno ne poteši naše žeje po odgovoru na ključno vprašanje bivanja: “Kdo sem?”

Skraini domet človeškega uma je realizacija učenja II. reda. Kontekstualna fluidnost. Ali je to torej vse, kar opredeljuje zmoglost človeka? Če sedaj še enkrat ponovim vprašanje: “Ima torej naše prizadevanje smisel, če pa eno predstavo nadomesti druga, en vzorec drugi vzorec?”

V odgovoru na to vprašanje se bomo sedaj spustili v področje, ki presega um in znanost samo. Tvegali bomo potovanje v območje neznanega in poizkusili nakazati možno rešitev. Bateson (1972) opiše kot zadnji možni red učenja učenje III. reda. O njem pove, da je težko in redko ter predstavlja zadnjo možno evolucijsko stopnjo učenja na tem planetu. Gre za korektivno spremembo v celotnem nizu možnih izbir, za spremembo okvira ali sklopa pravil, za spremembo temeljnih epistemoloških predpostavk, na podlagi katerih smo si ustvarili celotno organizacijo punktuacije dogodkov. To je sprememba v naših temeljnih navadah, ki jo težko predpostavljajo ali opišejo celo znanstveniki. Pravi, da se občasno (redko) zgodi v psihoterapiji, religioznih spreobrnjenjih in drugih sekvencah, kjer gre za globoko reorganizacijo značaja. Vsaka ponovna definicija jaza pomeni osvoboditev od vezi ustaljenih navad. Če se ustavimo na nivoju učenja II, je “jaz” tisti skupek značilnosti, ki jih imenujemo značaj. “Jaz” pomenijo moje navade delovanja znotraj določenega konteksta in prepoznavanje oziroma oblikovanje konteksta, znotraj katerega deluje. Značaj ali sebstvo je produkt ali skupek učenja II, zato je tudi cilj različnih učnih in vzgojnih interakcij. Pridevniki, ki opisujejo neki “značaj” (pohleven, jezljiv, nesamozavesten itd.), se nanašajo le na “vloge” v odnosih in so v bistvu umetno vzpostavljene glede na interaktivne sekvence. Ko pa človek doseže učenje III, se uči zaznavati in delovati v izrazih konteksta in njegov “jaz” bo dobil določeno nepomembnost ali nebistvenost. Koncept jaza ne bo več deloval kot determinirajoči argument pri punktuaciji izkušenj. Bateson pravi, da ima človek mnogo vrzeli oziroma izhodov, ki človeku omogočajo, da se ne spoprijema z različnimi protislovji med premisami (estetskimi, znanstvenim, vsakdanjimi ...), po katerih uravnava svoje življenje, in mu tako omogočajo, da vztraja pri ustaljenih navadah. Prav spoprijemanje s temi vrzelmi pa omogoči pobeg od učenja II.

Bateson to stopnjo učenja opiše na koncu takole:

“Za druge, bolj kreativne, pa razodene razrešitev nasprotij svet, v katerem se osebna identiteta združi v vse procese odnosa v določeni široki ekologiji ali estetiki ali kozmični interakciji. Da lahko nekateri izmed njih preživijo, se zdi skoraj čudežno, vendar jih morda rešuje pred odplavljenjem na oceanskem občutku njihova zmožnost, da se osredotočijo na vsako minuto življenja.” (Bateson 1972)

Shema 3: Spoznavanje III. Reda.

Scheme 3: Recognizing the third order of learning.

Sama pojmem sposobnost reorganizacije celotnega človekovega značaja še vedno v okviru skrajne stopnje učenja II. Dokler še preurejamo svojo identiteto, naš značaj, se še vedno “igramo” z množico različnih interpretacij, ne glede na to, kako globoka in radikalna je lahko ta reorganizacija. Učenje III. reda pojmem kot ukinitve identitet v zavesti, kot prikazuje shema 3. Meje med okoljem in individualnostjo so iluzija z vidika zavesti. Opredeljujejo jih samo identitete uma. Meje naših percepcij so meje našega sveta. Zato smrt identitet, ki jih umetno skompresiramo pod pojem enega jaza, pomeni rojstvo zavedanja zavesti, čeprav je zavest edina, ki je v celotnem procesu našega (umskega, čustvenega itd.) spreminjanja ostala nespremenjena. To spoznanje tudi sama pojmem kot zadnjo evolucijsko stopnjo učenja na tem planetu.

Vendar kaj je zavest? Zavest ni identiteta. Zavest je globoka izkušnja naše esence. Zavest le “je”, je resnica v sebi. Človek navadno povezuje zavest s svojo sposobnostjo mišljenja v smislu Descartejevega *Cogito ergo sum* (mislim, torej sem). Človek je zavesten, ker se zaveda sebe, je sposoben refleksije na stvari in ima v celoti v posesti svoje mentalne kapacitete. Razum in zavest sta skorajda sinonima za naš vsakdanji pomen. Kjer zavest ni “mentalizirana”, imamo težavo, da priznamo njen obstoj in težko sledimo njenim gibanjem. Ves čas smo zavestna bitja, vendar se zavesti ne zavedamo. Zavest zamenjujemo za um. Zavest je tiha priča vsega, kar se nam dogaja na površini. Sama ostaja večna in nespremenjena. Z umom se lahko pojma zavesti le dotaknemo. Um je le prst, ki kaže na luno, vendar prst vendarle ni luna sama. Zato bomo s prstom le nakazali tisto, o čemer se ne da več govoriti. Kajti zavest je globoko izkustvo bistva vsega, kar je, in ne mentalni pojem. Če ga mentaliziramo, smo zgrešili celoten smisel.

Odločitev za raziskovanje uma in zavesti pomeni najbolj drzno odločitev v življenju sploh, ker:

- nujno razruši svet, v katerem živimo, svet, ki smo si ga zgradili;
- se znajdemo v območju neznanega in potujemo naprej v neznano; doumemo, da vse poti vodijo v neressnico, kajti poti so kreacije znotraj okvira znanja, uma, njihova funkcija je, da nas zapletejo v dimenzijo znanja in uma; zavest je izza tega;
- vse naše identitete umrejo (identitete so pravzaprav entitete – vsaka želi živeti svoje lastno življenje in se hrani na energiji zavesti);
- pomeni hojo po robu; vsak zdrs se konča v norosti, kjer ne moremo več strditi svoje identitete, še vedno pa nismo dosegli stanja zavestnosti. (Kot zanimivost naj povem, da so imeli včasih v nekaterih zen budističnih samostanih med menihi tudi norca, s katerim so menihi ravnali zelo spoštljivo. Bil je pravzaprav objekt njihove meditacije. Učitelji so svojim učencem – menihom povedali, da morajo iskati to stanje nefiksacije uma, vendar pa se v njej ne smejo izgubiti, temveč naj jo transcendirajo v stanju zavesti. Razlika med norcem in modrecem je torej le razlika med nezavednim in zavestjo, oboji pa so “izgubili um”.)

Po drugi strani pa pomeni (uspešen) vstop v območje zavesti:

- odstrtje največjega misterija življenja – odgovora na vprašanje : ”Kdo sem?” Iskalec je s tem ukinjen, saj je našel tisto, kar je pravzaprav iskal – samega sebe (identiteta iskalca se zlepa ne bo odpovedala iskanju, saj jo to konstituira). Poleg individualnega jaza obstaja tudi transcendentalno sebstvo, do katerega pridemo le, ko individualni jaz odvržemo.

- totalni strukturni spoj z okoljem, kajti resnično se lahko srečamo šele v stanju zavesti. Do tod so le potrjevanja ali zanikanja naše “realnosti”, naše “resnice”. Prek zavesti smo povezani z vsem, zato je popolno sočutje možno le na tej ravni.

4. OZAVEŠČANJE IN NARAVOVARSTVO

“Ker si poslušal glas svoje žene in jedel od drevesa, o katerem sem ti tole zapovedal: ”Ne jej od njega!” – **bodi prekleta zemlja zaradi tebe!**” (Genesis 3, 17)

Dovolila si bom interpretacijo tega svetopisemskega stavka z vidika razumevanja razlike med umom in zavestjo. Temelj uma korenini v dualizmu. Um nujno potrebuje nekaj, kar mu je “postavljeno nasproti”(objekt), in to raziskuje ter vrednoti (večinoma na način dobro-slabo, uporabno-neuporabno itd.). Razum temelji na razliki “jaz-ti (jaz-okolje)”. To je ves temelj spoznavanja. Kolikor temelji razum v dualizmu, pa pomeni zavest stanje enosti, nedualnosti. Metaforično sama razumem izgon iz raja, Eden-a, kot padec iz stanja enosti zavesti, božanske enosti, v območje dualizma razuma. Realizirana zavest **je** stanje nebes in popolna simbioza z vsem stvarstvom. Kakršnokoli varstvo narave (človeka) pred človekom je nepotrebno. V nasprotju z zavestjo pa razum zgolj opravlja svojo funkcijo – raziskuje in odkriva ter ščiti jaz, identiteto. Padec iz stanja zavesti na raven razuma, ki je ločen od svojega izvora, nujno za seboj potegne (poleg konflikta s sabo) konflikt z okoljem in posledično tudi z naravo (... “*bodi prekleta zemlja zaradi tebe!*”). Prvič zato, ker razum ne izhaja iz celote, enosti, temveč iz ločenosti, drugič pa zato, ker bo strast raziskovanja opravičevala etične posledice. Kajti zavest je tisto, kar je za-vestjo, onkraj vesti. Vest še vedno korenini v dualizmu in deli dobro od slabega. To je na tej evolucijski stopnji človeštva, ki še vedno korenini v razumu in ne v zavesti,

nujno. Vendar pa pomeni le gašenje požara in ne njegove dokončne pogasitve. Vest bo vedno trčila ob argumentacijo (vse se da opravičiti in retorično argumentirati) in meje jaza. "Resnica" bo trčila ob "resnico", jaz ob jaz, ena ločenost ob drugo ločenost. Vse to bo iztrgano iz celote, celosti, zavesti in bo zato nujno vodilo do nepopolnih zaključkov.

Kaj je temelj razlike med dobrim in slabim?

Dobro na osebnem, individualnem nivoju je popolnoma intimna odločitev in izbira. Tudi če argumentiramo, da je na primer pitje alkohola in kajenje slabo za nekoga, je iz njegovega vidika resnice dobro, kajti užitek (ali pa pozaba teže, težavnosti in trpljenja bivanja) je postavljen pred zdravje. Stvari pa se močno zapletejo pri vplivu naših odločitev, kaj je dobro, na okolje (strukturni spoj). Afirmacija dobrega na osebnem nivoju (afirmacija identitete) se sreča takoj s problemom strukturnega spoja z okoljem. Tisto, kar je dobro za večino ljudi, ne bo nikoli dobro za določen individuum, za njegovo utrditev identitete (kakršno koli že) v svetu. Zakoni so tako le poizkus, kako zaščiti "dobro" večine (in prav je tako). Njihove kršitve, dopolnitve in spremembe se bodo vedno dogajale.

Želja po ohranjanju narave je s tega vidika le afirmacija "resnice" dovolj velikega števila ljudi, ki se bo vedno bila z določenimi osebnimi interesi, tistimi, ki predstavljajo dobro za določene individuum, ali celo s širšim družbenim subjektom (npr. z ekonomijo). Na tej ravni ostaja naravovarstveno ozaveščanje: "*Proces komunikacije, katere namen je spodbujanje sprememb pri ciljnem sistemu, s katerim želi spodbujevalec sprememb vzpostaviti ali ohraniti strukturni spoj*" (Vilar 2005).

Varstvo narave (naravnih vrednot) je razmeroma homogen in utrjen kontekst na ravni učenja oziroma sprememb prvega reda. Celoten naravovarstveni sistem išče odgovore in strukturni spoj z okoljem v sklopu tega postavljenega konteksta. Pri najpomembnejšem naravovarstvenem poslanstvu (poleg pravne zaščite) – ozaveščanju, pa je *nujno* poznati zakonitosti učenja drugega reda, če naj bo naravovarstvo bolj učinkovito. Spodbujevalec sprememb, ki deluje zgolj znotraj učenja prvega reda, bo v okolju vzbujal agresijo, kolikor ne bo srečeval individuum, ki bodo potrjevali njegovo resnico. Njegova "resnica" bo trčila ob drugo "resnico". Ozaveščeni spodbujevalec sprememb se bo zavedal, da obstaja ogromno kontekstov, pogledov na resnico in s tem afirmacij jaza. Vedel bo tudi, da je individualnost šibko, v sebi gibljivo in večinoma nereflektirano postavljeno izhodišče komuniciranja s svetom (lahko pa je seveda tudi zelo trdovratno, zaradi varovanja domačnosti sveta). Prek poznavanja različnih kontekstov predstavitve določene resnice bo z določenim individuumom poskusil poiskati tista skupna izhodišča, ki bodo začela vzpostavljati strukturni spoj. Strukturni spoj v tem kontekstu pomeni mišljenje in čustvovanje ter posledično tudi delovanje individuumov znotraj dogovorjenih parametrov "resnice". Vsak še tako trdno in rigidno postavljen sistem resnice, ki je v navzkrižju z npr. naravovarstvenim sistemom resnice, ima v sebi "luknje", prek katerih lahko predvsem izkušen spodbujevalec sprememb začenja vzpostavljati strukturni spoj. Kajti nobena "resnica" razuma ne more biti dokončna. Spodbujevalec sprememb mora imeti tako sposobnost življenja v "resnico" drugega sistema in sokreiranja spremenjene "resnice" v smeri srečanja dveh sistemov, v smeri strukturnega spoja. Praktična orodja, ki omogočajo več možnosti za vzpostavljanje strukturnega spoja, so torej: prepoznavanje različnih kontekstov, prepoznavanje različnih redov sprememb, metapogled in poznavanje strategij pri spodbujanju

različnih redov sprememb. Na koncu moramo povedati, da pomeni vsak proces komunikacije pravzaprav le srečanje človeka s človekom.

Naravovarstveno ozaveščanje v klasičnem, razumskem smislu je torej usklajevanje naravovarstvene "resnice" z drugimi "resnicami" in s tem vzpostavljanje strukturnega spoja z okoljem. Ozaveščanje v izvirnem pomenu besede "zavesti" pa pomeni nekaj popolnoma drugega. Izhaja lahko le iz globokega poznavanja človekovega ustroja in pomeni pomoč pri "hoji človeka za človekom", pomoč pri realizaciji celotne evolucije "biti človek". Zavest je edino trajno in naravno izhodišče simbiotskega so-bivanja (katere posledice ne potrebujejo več varstva). Dejali smo, da zavest ne pomeni še ene izmed "resnic", temveč je utemeljena le sama v sebi, le je. *Je izvirno stanje našega bitja, ki je v totalnem strukturnem spoju z okoljem in kozmosom.* To je naravno stanje in ne interpretacija uma, zato je lahko trajno. Ljudi, ki so dosegli to stanje zavesti na tem planetu, je malo. Pot do tja je ne-varna. Vendar pa to ne sme pomeniti izgubo upanja ali poguma, da sami stopimo po poti tega dokončnega popotovanja, temveč spodbudo, da je to stanje možno realizirati. Izvirno sta ljubezen in sočutje tisti poriv, ki nezavedno, vendar vztrajno, vodita človeka k iskanju zavesti. Na tej poti moramo žrtvovati tisto, kar je najteže žrtvovati. Svoje "resnice", svojo identiteto, svoje oklepanje navidezne realnosti. To je smrt, ne metaforična, temveč dejanska. Smrt jaza. Zato se vse naše identitete tako upirajo temu končnemu koraku. Vendar pa verjamem, da je težnja in celo praspomin po celovitem strukturnem spoju močnejša od želje po občutku ločenosti, ki afirmira našo individualnost. Prav zato smo zavezani nenehnemu učenju, ki neizbežno vodi čez vse faze samo-ozaveščenosti, do realizacije zavesti same. Da pridemo do drevesa Življenja, ki je zavest sama, moramo prehoditi celotno pot Spoznanja.

5. ZAKLJUČEK

Če se ukvarjate z ozaveščanjem v naravovarstvu, naj bo samo ozaveščanje – ozaveščeno. To je namen tega prispevka. Varstvo narave se začne in konča pri človeku. V njem se sreča le človek sam s seboj. Zato naravovarstvo sama imenujem *ekologija človekovega uma in zavesti*. Moje osebno prepričanje je, da bo šele tedaj, ko bomo prišli do zavesti, zagotovljen trajen in skladen odnos med človekom in naravo. To pomeni zame celo evolucijski mejnik same človeške vrste. Razum je pripeljal do roba propada človeške vrste, ob tem, da je uničil že na milijone drugih vrst življenja. Nad tem bi se morali resnično zamisliti. Razum ne more razrešiti temeljnih vprašanj našega bivanja in sobivanja. Lahko pa jih zavest. To spoznanje lahko pomeni nov izziv tudi za naravovarstvenike. Vsa znanja o naravi in varstvu narave so resnično potrebna, vendar ni več časa, da bi se naravovarstvo usmerilo le na ohranjanje narave, saj je glavni vzrok za nastanek naravovarstvene stroke človek sam. Glavno poslanstvo naravovarstva je delo s človekom. To pomeni ukvarjanje z vzrokom težav, ne pa le reševanje "vrvi" na ladji, ki se potaplja. Začetek vsakega ozaveščanja pa je le en – začeti je treba pri sebi. Takšna osebna odločitev pomeni zame tisto bistveno razliko, ki predstavlja upanje tako za naravo kot za človeka. Tako lahko povrnemo svetu (katerega del smo sami) tisto, kar smo tako močno oskrunili – njegovo svetost.

6. SUMMARY

Second-order cybernetics puts truth in parentheses: there is no truth as such, but merely various ways of individuals adapting to the world. Man is always in feedback loop with the environment. The feeling of being separated from the environment defines him as an individual, while on the other hand he is constantly exchanging with it matter, energy, thoughts, emotions etc., termed as “structural coupling” by cybernetics. If the system was utterly fixed, it would lose flexibility in the process of adaptation and would no longer be able to maintain dynamic stability with the environment; if it was too flexible, it would find itself in the world of chaos, which would lose all meaning, considering that it could not be interpreted any longer. Identity gives an individual a feeling of homeliness, of the known, orderly and stable in this eternally changing, chaotic and inconceivable world, whereas structural coupling forces an individual to learn incessantly, as he is encountering new and new information, to which he must continuously adapt. Individual’s adaptation to the world can thus be either very rigid or fluid. Bateson speaks of three orders of learning. The first order is based primarily on the need for strong stability in the environment, for strong affirmation of ego, the self. He sees truth as one only, while other people’s truth is evaluated by him from the aspect of regularity and irregularity. The boundaries between identity and the environment are strongly delineated. Responses to the environment are conditioned only by the search for answers within one and clearly outlined context of the perception of oneself and the world.

The second order of learning emphasizes, in contrast to the first order, fluidity of identity, an endless multitude of different “truths”, contexts or egos. Ego, the feeling of identity, is in fact only a consolidation of comprehension within a certain context. The presumption that ego is something constant and solid is illusion. The final achievement of this order of learning is fluidity between different contexts, a capability of changing the angles of sight of a subject. Contextual fluidity is also the uttermost range of mind. Here, the key question is raised: Is this, therefore, everything that defines the abilities of a human being? Do our efforts have any sense, if one notion is replaced by another, if one pattern is replaced by another? Bateson suggests that we should look for the answer to this question in the third-order learning, which he defines as the last evolutionary stage of learning on this planet. We have defined this stage as a withdrawal from the game of perceptions to consciousness. Boundaries between the environment and individuality are an illusion from the aspect of consciousness. They are defined only by identities of mind. This is why death of identities, which we artificially compress under the notion of a single ego, means birth of awareness of consciousness, entry into total structural coupling, unveiling of the key question of our existence – “who am I”.

Metaview on the difference between mind and consciousness has been taken as a background for our pondering about nature-conservancy issues. Nature conservation (with emphasis on “conservation”) begins and ends with man. In it, man encounters primarily himself. Namely, nature conservation is conservation of nature **from man**. My personal conviction is that a lasting and harmonious relationship between man and nature will be provided for only when we recover our consciousness. Mind has led the human species to the brink of ruin, apart from the fact that it has already destroyed millions of other forms of life. Mind cannot solve

the basic issues of our existence and coexistence. But they can be solved by consciousness. And this cognition can be a new challenge for nature conservationists as well. Indeed, all knowledge about nature and nature conservation is highly requisite, but we have no time left to orientate nature conservation merely to the protection of nature, considering that the main reason for the outset of nature conservation science is man himself. The major apostolate of nature conservation is thus dealing with man, which means dealing with the causes of the troubles and not with their consequences. This is why a profound knowledge of what identifies us as “to be a human” can lead to different and more lasting results in our nature-conservancy endeavours as well.

7. VIRI

1. Bateson, G. (1972): Steps to an ecology of mind: a revolutionary approach to man's understanding of himself. Chandler Publishing Company. Canada. 510 str.
2. Capra, F. (1998): Mreža života: novo znanstveno razumijevanje živih sustava. Liberata. Zagreb. 315 str.
3. Kordeš, U. (2002): Metode v raziskovanju netrivialnih sistemov. Doktorska disertacija. Ljubljana. 199 str.
4. Maturana, H.R., F.J. Varela (1998): Drevo spoznanja. Studia Humanitatis. Ljubljana. 259 str.
5. Stein, von A. (1997): Does the brain represent the world? Evidence against the mapping assumption. V: New trends in Cognitive Science: conference proceedings. Kluwer Academic/Plenum. Dunaj. 307 str.
6. Vilar, V. (2005): Naravovarstveno ozaveščanje prebivalcev zavarovanih območij. Doktorska disertacija. Ljubljana. 152 str.